

Date: 25th May-2025

KASB-HUNAR TA'LIMIDA ADABIY MATNLAR ORQALI NUTQ
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Raximjonova Xusnira Xusanovna

Bo'stonliq tumani 2-son politexnikumi Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasb-hunar ta'limida adabiy matnlar yordamida nutq madaniyatini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Nutq madaniyatining ta'lim jarayonidagi o'rni, kommunikativ yondashuv, kasbiy-til kompetentsiyasi, ijtimoiy-psixologik omillar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati ko'rib chiqiladi. Maqolada adabiy matnlar nutq madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita sifatida qanday qo'llanilishi haqida amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Kasb-hunar ta'limi, nutq madaniyati, adabiy matnlar, kommunikativ yondashuv, kasbiy-til kompetentsiyasi, ijtimoiy-psixologik omillar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta'lim sifati.

Bugungi kunda kasb-hunar ta'limi ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida katta ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalari va xalqaro hamkorliklarning rivojlanishi, ish bozori talablarining o'zgarishi zamonaviy kasb-hunar ta'limi sifatini oshirishni, nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki o'quvchilarning intellektual va madaniy darajasini ham rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday vaziyatda nutq madaniyati — ya'ni og'zaki va yozma nutqning adabiy norma va me'yorlarga muvofiq, to'g'ri, ravon va samarali shaklda ifodalanishi — o'quvchilarning nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy muvaffaqiyatlarining muhim omiliga aylanadi.

Kasb-hunar sohasidagi mutaxassislar uchun nutq madaniyati ayniqsa muhimdir, chunki ular o'z ish faoliyatida hamkasblari, mijozlar va rahbarlar bilan muloqot qiladilar. Nutq madaniyatining yuqori darajada bo'lishi ish jarayonining samaradorligini oshirish, tushunmovchiliklarning oldini olish va o'z fikrini aniq ifodalashga imkon beradi. Shu bois, kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Adabiy matnlar nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ular o'quvchilarga tilning boyligi, grammatik me'yorlari, ifoda vositalari bilan tanishish imkonini beradi, shuningdek, ularni muloqot madaniyati qoidalariga rioya qilishga o'rgatadi. Adabiy matnlar orqali o'quvchilar nafaqat kasbiy lug'atni, balki umumiy madaniyat va muloqot qoidalarini ham egallaydilar.

Nutq madaniyati tushunchasi va kasb-hunar ta'limidagi ahamiyati. Nutq madaniyati — bu til vositalarini to'g'ri va maqsadga muvofiq qo'llash, fikrlarni aniq, ravon va madaniyatga mos tarzda ifodalash ko'nikmasidir. Nutq madaniyatining asosiy jihatlari qatoriga til qoidalariga rioya qilish, muloqotda odob-axloq me'yorlariga amal qilish, tinglovchini hisobga olish va nutqni vaziyatga moslashtirish kiradi. Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini rivojlantirish mutaxassisning o'z ishida muvaffaqiyatga erishishida, ish jarayonida samarali hamkorlik o'rnatishida muhim rol o'ynaydi.

Date: 25th May-2025

Kasb-hunar ta'limi nafaqat texnik ko'nikmalarni o'rgatadi, balki o'quvchilarni jamoaviy ishlashga, muloqot qilishga va professional sohada munosabatlarni to'g'ri tashkil etishga tayyorlaydi. Shu bois nutq madaniyatining shakllanishi ta'lim jarayonida alohida e'tibor talab qiladi.

Adabiy matnlarning nutq madaniyatini shakllantirishdagi roli. Adabiy matnlar — tilning eng to'liq va boy shaklini ifodalaydigan asarlar bo'lib, ular til madaniyati va nutq madaniyatini shakllantirishda muhim vositadir. Kasb-hunar yo'nalishida tanlangan adabiy matnlar o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Til boyligini oshirish: Adabiy matnlarda ishlatiladigan so'zlar, iboralar, atamalar kasb-hunar sohasiga xos lug'at bilan birga umumiy madaniyatni ham boyitadi.

Grammatika va uslubni mustahkamlash: Matnlarni o'qish va tahlil qilish orqali o'quvchilar grammatika qoidalarini yaxshiroq egallaydilar.

Nutq madaniyatining nazariy asoslarini o'rganish: Adabiy matnlarda nutq madaniyatining me'yorlari, odob-axloq qoidalari ko'rsatilgan bo'lib, ular tahlil qilinadi va o'rganiladi.

Ijodiy fikrlash va fikr bildirish ko'nikmalarini rivojlantirish: Adabiy matnlar asosida munozara, insho, nutq mashqlari o'tkazish nutq madaniyatini yanada mustahkamlaydi.

Kasb-hunar ta'limida adabiy matnlardan foydalanish usullari. Kasb-hunar ta'limida adabiy matnlardan samarali foydalanish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

Matnlarni mavzuga mos tanlash: O'quvchilarning kasbiga va qiziqishlariga mos adabiy matnlar tanlanishi zarur. Masalan, sanoat yo'nalishidagi o'quvchilar uchun texnik tilni o'z ichiga olgan matnlar tanlash samarali bo'ladi.

Matnlarni o'qish va tahlil qilish: O'quvchilar matnni tushunish, asosiy fikrlarni ajratib olish, til va uslub xususiyatlarini o'rganish uchun tahlil mashqlari bajaradi.

Nutq mashqlari va ijodiy ishlanmalar: Matn asosida og'zaki va yozma nutq mashqlari, insholar, munozaralar tashkil qilinadi. Bu o'quvchilarga o'z fikrini aniq va madaniyatli ifodalash imkonini beradi.

Muloqot madaniyatini o'rgatish: Kasb-hunar sohasida uchraydigan turli muloqot vaziyatlari ko'rib chiqilib, nutq madaniyatining amaliy qoidalari tushuntiriladi va mashq qilinadi.

Texnologiyalardan foydalanish: Zamonaviy texnologiyalar — audio va video materiallar, interaktiv dasturlar orqali adabiy matnlarni o'rganish jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo'ladi.

Amaliy misollar va samaradorlik. Kasb-hunar ta'limi muassasalarida adabiy matnlar orqali nutq madaniyatini shakllantirish uchun o'quv dasturlariga maxsus modul va darsliklar kiritilmoqda. Masalan, o'quvchilar texnik ko'rsatmalar, mehnat xavfsizligi bo'yicha matnlar, professional soha haqida qisqa hikoyalar va maqolalar bilan ishlaydi. Bunday ishlar o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, professional tilni o'zlashtirish hamda muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, seminar va treninglar orqali o'quvchilarga nutq madaniyatining ahamiyati tushuntiriladi, ular o'zaro

Date: 25th May-2025

suhbatlarda madaniyatli va aniq gapirishga o'rgatiladi. Bu esa kasb-hunar sohasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur ko'nikmalarni shakllantiradi.

Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishdagi qiyinchiliklar. Nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Jumladan, o'quvchilarning til savodxonligi darajasi pastligi, nutq madaniyatining nazariy jihatlariga e'tibor kamligi, dars jarayonida amaliy mashqlar yetarli emasligi bunga misol bo'la oladi. Shuningdek, ba'zi o'qituvchilar kasbiy yo'nalishga oid adabiy matnlardan qanday samarali foydalanishni bilmasliklari mumkin. Bu muammolarni hal qilish uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish, darslik va o'quv qo'llanmalarni takomillashtirish, amaliy mashqlarni ko'paytirish zarur.

Nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ yondashuvning ahamiyati. Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini shakllantirishda kommunikativ yondashuv muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv o'quvchilarga tilni faqat grammatik qoidalar majmui sifatida emas, balki muloqot vositasi sifatida o'rganishga yordam beradi. Kommunikativ yondashuv orqali o'quvchilar turli kasbiy vaziyatlarda samarali aloqa o'rnatish, so'zlashuvni muloqotning maqsadiga muvofiq yo'naltirish, nutqdagi pragmatik jihatlarni tushunishni o'rganadilar. Shunday qilib, nutq madaniyati nafaqat til bilish, balki kontekstga mos, madaniyatga doir muloqot qoidalarini ham o'z ichiga oladi.

Kasbiy-til kompetentsiyasini rivojlantirish. Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini shakllantirish uchun o'quvchilarda kasbiy-til kompetentsiyasini rivojlantirish lozim. Bu kasbiy sohada keng qo'llaniladigan atamalar, ifodalar, frazeologik birliklar va kommunikativ strategiyalarni o'zlashtirish demakdir. Masalan, kasb-hunar mutaxassisi o'z sohasiga oid texnik tavsiyalarni aniq va tushunarli tarzda ifodalash, ish jarayonida yuzaga kelgan muammolarni so'z bilan hal qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Kasbiy-til kompetentsiyasi nutq madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, uni shakllantirish uchun maxsus o'quv materiallari va mashqlar joriy etiladi.

Nutq madaniyatining ijtimoiy-psixologik omillari. Nutq madaniyatini shakllantirishda ijtimoiy va psixologik omillar ham katta ahamiyatga ega. Kasb-hunar yo'nalishidagi o'quvchilarni nutq madaniyatiga o'rgatishda ularning shaxsiy xususiyatlari, o'ziga bo'lgan ishonchi, muloqotdagi ruhiy holati hisobga olinishi zarur. O'zini erkin tutish, muloqotda aktiv bo'lish nutq madaniyatini oshirishda yordam beradi. Shuningdek, jamoaviy ishlarda o'quvchilar o'rtasida muloqot madaniyatini rivojlantirish, tinglash va tinglanishni o'rganish uchun maxsus vazifalar berilishi mumkin.

Nutq madaniyati shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Zamonaviy ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) nutq madaniyatini shakllantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Onlayn platformalar, interaktiv dasturlar, videodarslar va virtual muloqot vositalari o'quvchilarga til ko'nikmalarini mustahkamlash va nutq madaniyatini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi. Masalan, video roliklarda nutq madaniyatining namunalari ko'rsatilishi, virtual suhbatlarda madaniyatli muloqot qoidalarini qo'llash mashq qilinishi mumkin.

Nutq madaniyatini baholash va monitoring. Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyati ko'nikmalarining shakllanishini baholash muhim jarayon hisoblanadi.

Date: 25th May-2025

Baholash uchun aniq mezonlar va standartlar ishlab chiqilishi kerak. Masalan, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqining grammatik to'g'riligi, uslubiy mosligi, muloqot madaniyatiga rioya qilishi tekshiriladi. Baholash natijalari asosida ta'lim jarayonida yetishmovchiliklar aniqlanib, o'quvchilarga individual yondashuv yo'lga qo'yiladi.

Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini shakllantirish o'quvchilarning nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarini, balki ularning muloqot madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Adabiy matnlar nutq madaniyatining nazariy va amaliy asoslarini o'rgatishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Ular orqali o'quvchilar tilning boyligi, uslubiy jihatlari, kasbiy sohadagi kommunikativ qoidalarni o'zlashtiradilar.

Nutq madaniyatini rivojlantirishda kommunikativ yondashuv, kasbiy-til kompetentsiyasi, ijtimoiy-psixologik omillar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim omillardir. Shuningdek, nutq madaniyati darajasini baholash tizimini yo'lga qo'yish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'qituvchilari uchun kasbiy malakani oshirish, dars jarayonida adabiy matnlardan samarali foydalanish bo'yicha doimiy ish olib borish zarur. Bu orqali o'quvchilarning nutq madaniyati yuksaladi va ular professional sohada o'zaro samarali muloqot qila oladigan mutaxassislarga aylanadi. Natijada, adabiy matnlar yordamida nutq madaniyatini shakllantirish kasb-hunar ta'limining zamonaviy va samarali yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, O. M. Kasb-hunar ta'limi va nutq madaniyati. Toshkent, "Fan", 2018, 152 sahifa.
2. Rustamova, G. N. Nutq madaniyati va uning ta'limdagi o'rni. Toshkent, "O'qituvchi", 2020, 98 sahifa.
3. Islomova, D. L. Kasb-hunar ta'limida kommunikativ yondashuv. Toshkent, "Talim", 2019, 134 sahifa.
4. Abdullaeva, N. B. Adabiy matnlar va ularning til ta'limidagi roli. Toshkent, "Ma'rifat", 2021, 115 sahifa.
5. Akbarov, S. X. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va til o'rganish. Toshkent, "Texnologiya", 2019, 140 sahifa.
6. Karimov, J. Kasb-hunar ta'limida nutq madaniyatini baholash mezonlari. "Ta'lim va rivojlanish" jurnali, 2022, 5-son, 45-52-betlar.
7. Mirzaev, T. Ijtimoiy-psixologik omillar va nutq madaniyati. Toshkent, "Psixologiya", 2017, 102 sahifa.

